

ՄԱՐԻՆԵ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

*Երևանի պետական համալսարանի հոգեբանության
տեսության և պարսկության ամբիոնի դասախոս,
հոգեբանական գիտությունների թեկնածու*

ՀՈՒՇԱՆՆԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

*ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի
գիտակրթական միջազգային կենտրոնի մագիստրանտ*

ՈՒՍԱՆՈՂԻ ԱՆՁԻ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ ԵՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆԱՎԵՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հոդվածը վերաբերում է կրթության հոգեբանական առանձնահատկությունների քննարկմանը, ուսանողի անձնային և հատկապես արժեքային կողմնորոշման հոգեբանական վերլուծությանը: Հետազոտական տվյալների վերլուծությամբ ապացուցվում է, որ տարբեր տարիքային խմբերում գտնվող ուսանողների արժեքային կողմնորոշումների և ուսուցման գործընթացի արդյունավետության միջև կան փոխհարաբերակցական կապեր:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ՝ կրթություն, ուսուցման արդյունավետություն, գերակա և ոչ գերակա արժեքներ, արժեքային կողմնորոշում:

Կրթությունը՝ որպես մշակույթի ժառանգություն և անձի սոցիալականացման միջոց, ծագել է հասարակության հետ միասին և զարգացել աշխատանքային գործունեությանը, մտածողությանն ու լեզվի զարգացմանը զուգահեռ: Պատմական էքսկուրսը հետաքրքիր տեղեկություններ է մեզ տալիս (Եգիպտոս, Միջագետք, Հին Հունաստան, Հռոմ, Չինաստան, Հնդկաստան) հազարամյակներ առաջ մարդու ստեղծած խոշոր դպրոցների մասին: Անշուշտ, մարդկային մտքի պատմության մեջ կրթության ոլորտում բեկումնային էր Յան Ամոս Կոմենսկու կողմից առաջադրված դաս-դասարա-

նային համակարգը, ինչը կրթության և ուսուցման արդյունավետությունը մեկ այլ հարթություն բարձրացրեց: Իսկ ուսանողությունը (student-գիտելիքի տիրապետող) որպես հատուկ խումբ ձևավորվեց Եվրոպայում (12 դար), երբ առաջացան առաջին համալսարանները:

Ժամանակակից մտածողության շրջանակներում առկա բազմաթիվ տեսական և գործնական հայեցակարգերի վերլուծության, համադրման և սինթեզի արդյունքում կարող ենք փաստել, որ կրթության արդյունավետությունը պայմանավորված է ուսուցման և դաստիարակության համարժեք, գրագետ, մարդու հոգեկան և ֆիզիկական առողջությանը միտված մեթոդների, սկզբունքների և տեխնոլոգիաների ընտրությամբ: 21-րդ դարի մարդուն արդյունավետ կրթելը պայմանավորված է նրա հոգեբանական կառուցվածքի յուրահատկությունների հետ, ասել է թե՛ սովորողի անձի հոգեկանի առանձնահատկություններով: Այս ուսումնասիրության շրջանակներում մեր դիտակետում է կոնկրետ ուսանողի անձը: Շեշտադրել ենք հատկապես ուսանողի արժեհամակարգի և ուսումնական դրդապատճառի դերը ուսուցման արդյունավետության գործում:

Այն որակների ամբողջությունը, որը կազմում է ուսանողի ուսումնական պոտենցիալը, ունի երկու հիմ-

նական բաղադրիչ՝ հոգեֆիզիոլոգիական (նյարդային համակարգության տիպ, գեյալաշարժողական համակարգի առանձնահատկություններ, աշխատունակություն, ֆիզիկական առողջություն, ընդունակություններ ...) և անձնային (դրդապատճառային): Երկու բաղադրիչներն էլ փոխալայմանավորում են մեկ-մեկու աշխատանք, սակայն դրդապատճառային բաղադրիչը հանդես է գալիս որպես սկսող մեխանիզմ՝ ապահովելով, թե ուսանողը հատկապես որ հատկությունները ինչքան կզարգացնի, և կօգտագործվի ուսուցման գործընթացում: [6]

Ուսանողի անձի դրդապատճառային կառուցվածքում առանձնացվում են կրթական հետևյալ դրդապատճառները. մասնագիտական (մասնագիտության ստացում), ծանաչողական (նոր հմտությունների ձեռք բերում, հաճույքի ստացում բուն ուսուցման գործընթացից), սոցիալական (հասարակությանը օգուտ տալ), անձնային և սոցիալական վարկանիշի, պրագմատիկ (բարձր աշխատավարձ ունենալ): [7]

Բուհում սովորելու տարիներին դրդապատճառները և ընդհանրապես ուսուցման գործընթացի հոգեբանական առանձնահատկությունները կայուն չեն, ու կարող են փոփոխվել «դիպլոմ ստանալու» դրդապատճառից դեպի խոր մասնագիտական գիտելիքներ ունենալու դրդապատճառը և հակառակը:

Հոգեբաններն առանձնացնում են ուսանողների հինգ խումբ՝ ելնելով ուսումնական գործունեության նկատմամբ վերջիններիս վերաբերմունքից. 1) ուսանողներ, որոնք ձգտում են ձեռք բերելու գիտելիքների հնարավորինս մեծ պաշար, մասնագիտական հմտություններ, փնտրում են մասնագիտական գործունեության իրականացման ուղիներ: Նրանց հետաքրքրությունները կարող են դուրս գալ նույնիսկ ուսուցանվող առարկայի ծրագրային շրջանակներից: 2) Ուսանողներ, որոնք բա-

ցի մասնագիտական գիտելիքներից, ձգտում են իմացություն ձեռք բերել ուսումնական գործունեության բոլոր բնագավառներից: Տարվում են գործունեության տարբեր տեսակներով, հետո՝ հիասթափվում: Այդ իսկ պատճառով նրանք հաճախ բավարարվում են մակերեսային գիտելիքներով: Ուսումնական առարկաները, որոնք իրենց չեն հետաքրքրում, չեն սովորում: Գիտեն ամեն ինչից քիչ-քիչ: 3) Ուսանողներ, որոնք հետաքրքրվում են միայն իրենց մասնագիտական առարկաներով և տիրապետում են միայն նեղ մասնագիտական գիտելիքի: Այսինքն՝ նպատակադրված սովորում են միայն ապագա մասնագիտական գործունեության համար անհրաժեշտ գիտելիքը: 4) Ուսանողներ, որոնց ուշադրությանն արժանանում են միայն իրենց հետաքրքիր առարկաները, և մասնագիտական հետաքրքրությունները լիովին ձևավորված չեն: 5) Ուսանողներ, որոնք ծուլ են և ոչ աշխատասեր: Նրանց չի հետաքրքրում գիտական գիտելիքի ձեռք բերում: Մեծ մասամբ հայտնվում են բուհում ծնողների, արտաքին միջավայրի թելադրանքով:

Ինչպես մարդն է ազդում յուրաքանչյուր մասնագիտական գործունեության արդյունավետության վրա, այնպես էլ մարդու ծավալած այդ գործունեությունն է ազդում նրա հոգեկան բովանդակության ձևավորման, ակտիվացման ու զարգացման վրա՝ ձևավորելով հոգեգրամման: Մասնագիտական ուսուցման ընթացքում դրվում է ապագա մասնագիտական հոգեգրամայի հիմքը: Այսինքն՝ կրթության արդյունավետությունը պայմանավորված է ոչ միայն ուսանողի նախապատմությամբ (Կ. Շարկո...) լայն իմաստով, ուր ներառված է և՛ գիտելիքը, և՛ հոգեբանական առանձնահատկությունները, այլև՝ կրթությունը բուհում ձևավորում և զարգացնում է ուսանողի անձը, նրա աշխարհայացքը, համոզմունքներն ու

հետաքրքրությունները, դիրքորոշումներն ու արժեքային համակարգը:

Բարոյական նորմերն ու արժեքները, ձևավորվելով ու պահպանվելով արտաքին ամրապնդման արդյունքում, ավելի շուտ միջոցներ են, ներքին արժեքներին հասնելու պայմաններ, որոնք էլ վեր են ածվում նպատակի. միջոցները փոխակերպվում են նպատակների, արտաքին արժեքները ներքնայնացվում են («ֆունկցիոնալ ավտոնոմիա» Օլպորտ): [5]

Անձի արժեքներն անընդհատ փոփոխության մեջ են՝ ելնելով տարիքային, միջավայրային փոփոխություններից և հանդես գալով որպես սոցիալական վերահսկման մեխանիզմ՝ պահպանում են սոցիալական կարգուկանոնը: Այսինքն՝ դրանք այն նորմերն ու պահանջներն են, որոնք, կարգավորելով միջանձնային հարաբերությունները, պայմանավորում են մարդու ներքին մշակութային զարգացումը: Իսկ արժեքային կողմնորոշումները (Տ. Պարսոն, ԱՄՆ), լինելով անձի գիտակցության բովանդակության կարևոր բաղադրիչներից, իրենց մեջ ներառում են բարոյական, քաղաքական, էսթետիկական, աշխարհայացքային գիտելիքները, պատկերացումներն ու համոզմունքները: Ինչպես Ա. Կրավչենկոն է շեշտադրում. «արժեքները պատկանում են խմբին, իսկ արժեքային կողմնորոշումները՝ անհատին»: [4] Արժեքային կողմնորոշումները իրենց հերթին կարող են լինել դիրքորոշումների համակարգ, այսինքն՝ հարաբերականորեն կայուն սոցիալականորեն պայմանավորվածություն ունեցող անձի ուղղվածություն, որոնցով անձը ընկալում է իրավիճակը և ընտրում համապատասխան գործողություն, արարք՝ տալով դրանց իմաստ և նշանակություն: Այսինքն՝ այն անմիջականորեն կապված է սուբյեկտի վարքագծի հետ և գիտակցված վերահսկման է ենթարկում: Անձնային արժեքների համար բնութագրական է

բարձր գիտակցվածությունը. դրանք արտացոլվում են գիտակցության մեջ արժեքային կողմնորոշումների տեսքով և ծառայում են մարդկային փոխհարաբերությունների անհատի վարքագծի կարևոր սոցիալական կարգավորիչ: [1, 3]

Արժեքային կողմնորոշումների ձևավորման, զարգացման ու դրսևորման գործում նշանակալի է նաև հույզերի դերը. գիտելիքների հուզական գնահատման և ապրումակցման բացակայությունը անհատին կստիպի այն ընկալել միայն սոսկ բառերով: (Պ. Խայդու) [4] Այսինքն՝ երևույթի հուզական ընդունումն ու ակտիվ վերաբերմունքը վերջինիս նկատմամբ պայմաններ են ստեղծում դրանց ներքնայնացման համար: Անշուշտ, արժեքների ներքնայնացման գործընթացն առանց կամային ձիգերի ու առանձնահատկությունների գործադրման չի կարող լինել: Սոցիալական արժեքների յուրացումը կատարվում է նույնականացման արդյունքում՝ իր համար նշանակալի, հեղինակավոր անձանց արժեքների ապրումակցումն ու յուրացումը (Զ. Ֆրոյդ, Վ. Լեոնտև): Այն անձի կերտման կարևորագույն պահանջմունքներից է, այսինքն՝ բոլորը ունեն պահանջմունք՝ ունենալ արժեքային համակարգ:

Արժեքային կողմնորոշիչները կատարում են մի շարք գործառնություններ՝ կողմնորոշող, ինտեգրող, նորմատիվային, մոտիվացնող, նպատակաուղղման, գնահատողական և սոցիոմշակութային: [5]

Արժեքային կողմնորոշումներն ուղղորդում են մարդուն դեպի կյանքի իմաստի ու կարգուկանոնի փնտրտուքը՝ ստեղծելով հնարավորություններ վերջինիս համար հնարավորություններ որոշելու՝ իր համար լավն ու վատը, արդարն ու անարդարը, էականն ու ոչ էականը, իրականն ու կեղծը, թույլատրելին ու անթույլատրելին: Արժեքներն այն կարևորագույն գործոններն են,

որոնք նպաստում են մարդու հասարակության մեջ ներգրավվածությունը, վերջիններս, ապահովելով հասարակության ինտեգրացիան, օգնում են մարդուն իրականացնելու սոցիումի կողմից ընդունելի գործողություններ:

Այն արժեքները, որոնք կրում է մարդը, դառնում են նրա համար նորմատիվային համակարգ և սոցիալական վերահսկողության կարևոր բաղադրիչ, որոնք կարգավորում են նրա վարքը հասարակության մեջ, ապահովում են սոցիալական կարգուկանոնը: Արժեքները հանդիսանում են վարքագծի մոտիվացիայի կարևոր հիմքը և որոշում են դրա առանձնահատկությունները: Ամբողջացնելով ապագայի հետ կապված մարդու ցանկությունները՝ նպաստում է հեռանկարի ձևավորմանը, ապագա արդյունքի պատկերացմանը, ինչն էլ բարձրացնում է գործունեության արդյունավետությունը:

Արժեքները նաև մարդու համար ցուցանիշ են, որով նա գնահատականներ է տալիս տվյալ երևույթներին, ու մեծ ազդեցություն են թողնում նաև արվեստի, գիտության, սոցիոմշակութային կյանքի այլ բնագավառների վրա:

Գիտականներն առաջադրում են արժեքների տիպաբանության տարբեր մոդելներ՝ նյութական, հոգևոր, սոցիալական, հասարակական-քաղաքական, իրավական, բարոյական, կրոնական, փիլիսոփայական, էսթետիկական, առարկայական, անձնային, խմբային, տերմինալ, ինստրումենտալ, պահպանման, ինքնահաստատման (Սերժանտով Վ., Բերդյաև Ն., Տուգարինով Վ., Լեոնտև Դ., Ու. և այլք):

Կրթության, մասնագիտական ուսուցում ստանալու, ապագայում կոնկրետ մասնագիտական զբաղվածություն ունենալու հարցում կողմնորոշող, մոտիվացնող, նպատակաուղղման արժեքներ կարող են լինել պահպանման (անվտանգություն, հարմարավետություն, ավանդույթների պահպանում),

ինքագարգացման, ինքնակարգավորման (խմբի, մարդկության բարօրություն, իշխանություն, այլ նվաճումներ) (Շվարց Շ., Բիլսկի): Արժեքների՝ վերը նշված գործառույթներ կարող են ունենալ նաև հետևյալ տերմինալ արժեքները՝ կոնկրետ կենսական (առողջություն, աշխատանք, ընկերներ), վերացական (ճանաչում, զարգացում, ազատություն), մասնագիտական ինքնիրացման (հետաքրքիր աշխատանք, ակտիվ գործնական կյանք), անհատական, (առողջություն, ազատություն, ինքնավստահություն, նյութական ապահովություն, ակտիվ կապեր, զվարճանքներ):

Իսկ ինստրումենտալ արժեքների մեջ Լեոնտևն առանձնացնում է հետևյալ դիֆստոմիաները. էթիկական, միջանձնային շփման, մասնագիտական ինքնիրացման, անհատականացված, կոնֆորմիստական, ալտրոիստական, ինտելեկտուալ, աշխարհընկալման, անմիջական-հուզական, ինքնահաստատման, այլոց ընդունելու արժեքներ:

Ե՛վ գիտակցված՝ պաշտոնապես ընդունված (կրոնական, հումանիստական), և՛ չգիտակցված՝ իրական (սոցիումի կողմից ստեղծված), արժեքները հանդես են գալիս որպես մարդու վարքագծի անմիջական դրդապատճառներ (Է. Ֆրոմ): [8] Վ. Ֆրանկլի կողմից առանձնացվող «հավերժ» արժեքները թույլ են տալիս մարդուն հասկանալ իր ներդրումը հասարակության մեջ (ստեղծագործական), գիտակցել, թե ինչ է վերցնում հասարակությունից (ապրումակցում), և գիտակցել մարդկային հարաբերություններում իր տեղը (վերաբերմունք): [5]

Այս հոդվածի հետազոտական շրջանակներում գիտական հիմնախնդիր առաջադրեցինք ուսումնասիրել տարբեր տարիքային սանդղակներում գտնվող ուսանողների արժեքային համակարգի և կրթության արդյունավետության կապը:

Հետազոտությանը մասնակցել են ԵՊՀ «Իրավագիտություն», «Տնտեսագիտություն», «Հետբուհական լրացուցիչ կրթության վարչություն», ՀՊՄՀ «Մշակութաբանություն», ՀՊՏՀ «Ձեռնարկությունների կառավարում և ընդհանուր տնտեսագիտություն» ֆակուլտետների 40 ուսանողներ (պայմանականորեն անվանենք՝ կրտսեր և ավագ): Կիրառվել է Ս. Ս. Բուբնովայի՝ անձի արժեքային կողմնորոշման ախտորոշման մեթոդիկան և Կետտելի 16 անձնային գործոնային մեթոդիկան:

Թեստի կիրառման արդյունքում ստացված տվյալների համաձայն՝ գերազանց առաջադիմությամբ ուսանողների համար գերակա են հետևյալ արժեքները՝ այլ մարդկանց նկատմամբ հարգանք և ազդեցություն, ժամանց և հանգիստ, սոցիալական ակտիվություն՝ հասարակության մեջ որևէ փոփոխություն կատարելու համար, և բարձր հասարակական դիրք ու հարգանք: Գերազանց առաջադիմությամբ ուսանողը, կուտակելով գիտելիքների որոշակի պաշար, ցանկանում է այն իրացնել հասարակության մեջ սեփական դիրքն ամրապնդելու, սոցիալական կայուն բարձր կարգավիճակ ձեռք բերելու համար: Ու քանի որ ուսման հետ զուգընթաց անձի առաջատար գործունեությունը շարունակում է մնալ անձնային շփումները հասակակիցների հետ. ուստի ժամանց ու հանգիստը գերիշխող արժեքներ են:

Միջին առաջադիմությամբ ուսանողները կարևորում են օգնություն այլ մարդկանց նկատմամբ, որոնում և՛ գեղեցիկի գնահատում, մարդկանց նկատմամբ հարգանք, և՛ ազդեցություն արժեքները: Սա կարող է պայմանավորված լինել այն հանգամանքով, որ միջին առաջադիմության ուսանողները, որոնք հավակնում են ավելի լավ առա-

ջադիմության, փորձում են ստանալ նոր գիտելիքներ, գիտական գիտելիքների բացը լրացնել գեղագիտական զարգացվածությամբ: Նրանք, բարձր գնահատելով սեփական հնարավորությունները, ցանկանում են հասարակության մեջ ունենալ ուրույն տեղ ու դիրք: Իսկ ցածր առաջադիմության ուսանողներին առավել կողմնորոշում են առողջություն, հաղորդակցում, բարձր սոցիալական դիրք և աղդեցություն արժեքները: Ունենալով ցածր առաջադիմություն և չկարողանալով լիովին ինքնիրացվել ուսուցման գործընթացում՝ փորձում են ձեռք բերել շփման լայն ոլորտ, որում իրենց հաղորդակցման կարողությունների շնորհիվ կստեղծեն իրենց ազդեցության և հաղորդակցման միջավայրը:

Ավագ գերազանց ուսանողներին առաջնորդում են հետևյալ արժեքները՝ սեր, սոցիալական ակտիվություն՝ հասարակության մեջ որևէ փոփոխություն կատարելու համար, նյութական բարեկեցություն: Կյանքի շարժիչ ուժերից՝ սիրո ամկայությունը ավելի հասուն տարիքում անձին գործելու և արարելու նոր մոտիվացիա է տալիս և, ունենալով գիտելիքների կուռ համակարգ, փորձում են այն ի նպաստ դնել հասարակական կյանքում դրականի կերտմանը: Ի տարբերություն մեր հետազոտվող մյուս տարիքային խմբի՝ ավագները կարևորում են նյութական բարեկեցությունը, ինչը պայմանավորված է նաև փորձի կուտակմամբ: Ցածր առաջադիմությամբ ուսանողների մոտ խիստ իջեցված են սոցիալական ակտիվության հասարակության մեջ որևէ փոփոխություն կատարելու համար, և բարձր սոցիալական դիրք և ազդեցություն արժեքները: Փոխարենը բարձր են գնահատում այլ մարդկանց օժանդակելու, գեղագիտական հաճույք ստանալու արժեքները:

Աղյուսակ 1. Կրթներ և ավագ ուսանողների գերակա արժեքների արտահայտվածությունը՝ ըստ ուսման առաջադիմության (%)

Արժեքներ	Ուսանողներ			Ավագ ուսանողներ		
	գեր. առ.	միջ. առ.	ցածր առ.	գեր. առ.	միջ. առ.	ցածր առ.
Ժամանց, հանգիստ	86	50	60	17	34	75
Նյութ. բարեկեցություն	57	50	20	60	34	75
Գեղեցիկի որոնում և գնահատում	29	67	42	34	30	100
Այլոց նկ-մբ հոգետարություն, օգնություն	100	100	19	50	100	50
Սեր	43	50	60	83	100	100
Աշխարհում, մարդու, բնության մեջ նորի բացահայտում	57	48	60	17	100	25
Բարձր սոց. դիրք և ազդեցություն	79	17	20	17	30	0
Մարդկանց նկ-մբ հարգանք և ազդեցություն	64	50	60	33	40	25
Սոց. ակտիվություն հասարակության մեջ որևէ փոփոխություն կատարելու համար	71	46	80	67	34	0
Հաղորդակցում	43	34	70	0	34	50
Առողջություն	14	50	85	17	34	25

Հաշվի առնելով այն, որ անձի արժեքային համակարգը և հոգեկան որակները սերտ կապի մեջ են և փոխապայմանավորում են միմյանց, մեր հետազոտական խնդիրներից է նաև ուսումնասիրել անձնային որոշ առանձնահատկություններ և դիտարկել դրանց փոխկապակցվածությունը՝ ելնելով ուսման առաջադիմությունից, տարբեր տարիքային սանդղակներում գտնվող ուսանողների մոտ:

Կետտելի թեստի կիրառման արդյունքում պարզեցինք, որ ցածր առաջադիմությամբ ուսանողներին առավել բնորոշ է նորմատիվությունը (100%), զգայունությունը (75%), բարձր ինքնավերահսկողությունը (75%), գործնականությունը (50%), հուզական կայունությունը (74%), ինքնավերահսկողությունը (60%), իսկ ինտելեկտը 40%-ի մոտ միջին է, մյուսների մոտ՝ ցածր արտահայտվածությամբ: Այս ուսանողները օրենքներին հետևելու հակվածություն ունեն, չեն սիրում կոպտություն, ունեն գեղագիտական

ճաշակ, զարգացած երևակայություն, կարողանում են հեշտությամբ վերահսկել սեփական վարքը, գործում են պլանավորված, փորձում են հաղթահարել դժվարությունները, հավասարակշռված են, գործնական: Եվ, գուցե ցածր ինտելեկտի պատճառով է, որ դրսևորում են առաջադիմության ցածր ցուցանիշներ:

Գերազանց առաջադիմությամբ ուսանողները հիմնականում անվախ են, վստահ, համարձակ, անսպասելի լարված իրավիճակներին հեշտությամբ դիմակայող, սակայն նրանց մոտ դիտվում է մեղքի զգացման մեծ հակվածություն, սեփական անձը, հնարավորությունները թերագնահատող են: Սիրում են ստանալ բազմաթիվ նոր տեղեկություններ, սակայն դրանց կուրորեն չեն հավատում: Զգայուն են, նրբանկատ, հակված են վստահելու և հավատալու մարդկանց, զիջող են, ունեն ինտելեկտուալ զարգացման բարձր և միջին մակարդակ: Միջին առաջադիմությամբ ուսանողներին

առավել բնորոշ է շփվողականությունը (83%), ռադիկալիզմը (83%), խիզախությունը (63%), դյուրահավատությունը (67%), զիջողականությունը (50%), նորմատիվությունը (50%) և միջին արտահայտվածությամբ ինտելեկտ (83%):

Գերազանց առաջադիմությամբ ավագ ուսանողներին հատուկ է շփվողականություն (67%), հուզական անկայունություն (66%), բարձր ինքնավերահսկողություն (66%), գսավածություն (67%), գործնականություն (68 %), վախկոտություն (66%), լարվածություն (67%), ինտելեկտ (50%-ի մոտ միջին, 50 %-ի մոտ բարձր): Նրանք շփվող են, հուզականորեն կայուն, վստահ են սեփական ուժերի նկատմամբ, կայուն՝ իրենց ծրագրերում, պատահական տատանումների չեն տրվում: Զգայուն են, հավասարակշռված, կողմնորոշվում են հեշտությամբ, ունեն առողջ դատողություն, կազմակերպված են, կարող են հեշտությամբ վերահսկել սեփական հույզերն ու վարքը, գործնական են, գործում են պլանավորված: Ջուսպ են, լուրջ և զգուշավոր ապագայի պլաններում, սակայն ամաչկոտ են, վախկոտ և անվստահ: Ունեն մեծ ձգտումներ, սակայն հեշտ են ֆրուստրացվում: Լարված են, գրգռված: Աչքի են ընկնում միջին և բարձր արտահայտվածության ինտելեկտով:

Իսկ նույն տարիքային խմբի ցածր առաջադիմությամբ ուսանողների մոտ ակներև է հետևյալ անձնային գործոնները. խիզախություն (100%), շփվողականություն (67%), գերակայություն (67%), տագնապայնություն (67%), ռադիկալիզմ (67%), զգայնություն (67%), զիջողականություն (0%), թուլացվածություն (25%), հուզական կայունություն (50%), ինտելեկտ (50%-ի մոտ միջին, 50%-ի մոտ ցածր): Այս ուսանողները համարձակ են, վստահ, լավատես, շփվող են, աչքի են ընկնում մարդկանց նկատմամբ հոգատար և նրբանկատ վերաբերմունքով: Ինքնուրույն են, անկախ, չհնազանդվող, դոմինանտ, առաջնորդ-

վում են սեփական կանոններով: Սակայն, բացակայում է մեծ նվաճումների ձգտումը, հանգիստ են, անվրդով, հուզականորեն կայուն են, սեփական ուժերի վրա՝ վստահ: Ունեն ինտելեկտուալ ցածր և միջին մակարդակ: Միջին առաջադիմությամբ անձանց հատուկ է. շփվողականություն (80%), ռադիկալիզմ (83%), նորմատիվություն (50%), ինտելեկտ (75%-ի մոտ միջին է, 25%-ի մոտ՝ բարձր):

Մեր առջև դրված գիտական խնդիրներից է նաև տարբեր խմբերի ուսանողների արժեքների և անձնային առանձնահատկությունների միջև փոխհարաբերակցական կապեր բացահայտելը: Որպես արժեքներ դիտարկել ենք նյութական բարեկեցությունը, օգնություն այլոց, բարձր սոցիալական ազդեցությունը, նորի բացահայտումը, սոցիալական ակտիվությունը, իսկ անձնային առանձնահատկություններից՝ ինտելեկտը, տագնապայնությունը, զիջողականությունը, ռադիկալիզմը, դյուրահավատությունը և գործնականությունը: Այն ուսանողները, որոնց հասարակության մեջ փոփոխություն կատարելու համար սոցիալական ակտիվությունը դոմինանտ արժեք է, աչքի են ընկնում գործնականությամբ: Հավասարակշռված են, հեշտ կողմնորոշվող, սակայն երևակայության որոշակի պակասը դժվարացնում է անսպասելի իրավիճակների, խոչընդոտների հաղթահարումը: Վերջինս, թերևս, կարող է պայմանավորված լինել փորձի պակասով: Ավագ ուսանողների մոտ, որոնց համար հասարակության մեջ փոփոխություն կատարելու միտումով սոցիալական ակտիվությունը գերակա արժեք է համարվում, դրսևորվում է զարգացած երևակայություն: Նման ուսանողներն ունեն ինքնատիպ ու անկրկնելի մտածելակերպ և վարք, ինչը պայմանավորված է նրանց զարգացած երևակայության առանձնահատկություններով: Այս անձինք կարողանում են բարդ իրավիճակներում նոր,

արդյունավետ լուծումներ գտնել: Իսկ այն ուսանողները, որոնց համար նորի բացահայտումը, նոր տեղեկատվություն ստանալը, նոր երևույթների հետ ծանոթանալը գերակա արժեք է, աչքի են ընկնում վստահելու հակվածությամբ, այն է՝ վստահություն բոլորի նկատմամբ: Նման մարդիկ ազատ են մրցակցության անհիմն ձգտումից և նախանձից: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ անձը, ում համար գերակա արժեք, գործունեության դրդող ուժ է ճանաչողական, նորի բացահայտման արժեքը, վեր է կանգնած չվստահելու, անհիմն մրցակցելու և նախանձի երևույթներից: Ավագ ուսանողների մոտ ևս նորի բացահայտման և վստահության միջև առկա են համահարաբերակցական կապեր:

Նյութական բարեկեցությունը գերակա արժեք համարող ուսանողներն ունեն բարձր տագնապայնություն, չեն վստահում սեփական ուժերին: Դա, թերևս պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ այս տարիքային խմբում գտնվողները մերօրյա սոցիալ-տնտեսական բարդ պայմաններում, փորձում են հաստատվել, իրենց գիտելիքների հիմքի շնորհիվ ստեղծել ուրույն նյութական ապահովածություն, բախվում են բազմաթիվ խոչընդոտների, որոնք, նոր և թվացյալ անլուծելի լինելով, կաշկանդում են անձին: Ավագներին, որոնց համար նյութական բարեկեցությունը շատ է կարևորվում, ևս բնորոշ է բարձր տագնապայնությունը, անվստահ են, ունեն մեղքի զգացման հակվածու-

թյուն, թերագնահատում են սեփական անձն ու հնարավորությունները: Տարիների ընթացքում կուտակելով սեփական անձի մասին ուրույն բացասական որակումներ, ցածր ինքնագնահատական՝ փորձում են նյութական բարեկեցություն ապահովելու միջոցով փոխհատուցել այդ «թերարժեքության» զգացումը:

Այսինքն՝ ուսանողի սոցիալական ակտիվության, նորի բացահայտման, բարձր սոցիալական դիրքի ձգտման արժեքները պայմանավորում են կրթության արդյունավետությունը: Եվ, որքան ուսանողի տարիքը բարձր է, այնքան գործնական երևակայությունը՝ որպես կրթության արդյունավետությունն ապահովող երաշխիք, աճում է:

Արժեքները ունենալով հիմնարար նշանակություն և իրականացնելով մի շարք գործառնություններ անձի կենսագործունեության մեջ՝ կրթական գործունեությանը տալիս են նպատակաուղղված բնույթ: Անձի գերակա արժեքները, փոխպայմանավորվելով ուսանողի անձնային առանձնահատկություններով, հիմք են ստեղծում ուսուցման գործընթացի արդյունավետության համար: Ուստի, կարևորվում է կրթական ավելի վաղ տարիքի հիմնարկներում հատկապես (նախակրթարան, դպրոց, քոլեջ) կրթության հիմնահարցերը լուծելիս շեշտ դրվի նաև անձի ձևավորման, կերտման վրա՝ հիմքում ունենալով անձի արժեքային համապատասխան կողմնորոշումները:

Հոդվածի ներկայացման տարեթիվը՝ 21.09.2014

ՓՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Бернс Р. Б., Что такое Я-концепция. Пер. с англ. – М.: «Прогресс», 1986.
2. Голуб А.М. “Формирование ценностных ориентаций молодежи в процессе досуговой деятельности” // Социально-педагогическая работа.–2009.–N 4.
3. Ермолич С. Я., Методологические предпосылки формирования ценностных ориентаций у подростков // Пазашкольное выхаванне. – 2007. – № 9. – С. 23–27.
4. Серый А.В., Яницкий М.С. Ценностно-смысловая сфера личности, Учебное пособие. – Кемерово: КемГУ, 1999..
5. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система, Кемерово: Кузбасс-вузиздат, 2000.

6. http://sibac.info/index.php/2009-07-01-*10-21-16/3671-2012-09-04-04-47-53
7. <http://edit.muh.ru/content/mag/trudy/09=2009/09.pdf>
8. http://tempus.novsu.ru/file.php/1/Vitebsk/Kosarevskaja_Psikhologicheskie_aspekty_lichn._stanov._studen.pdf

ЦЕННОСТНАЯ СИСТЕМА ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБРАЗОВАНИЯ

МАРИНЕ СААКЯН

*Ереванский государственный университет,, преподаватель кафедры теории и истории психологии,
кандидат психологических наук*

ШУШАННА ГРИГОРЯН

*Национальная академия наук РА,
Международный научно-образовательный центр,
магистр*

Статья посвящена обсуждению психологических проблем в образовании, в частности, психологическому анализу личностных и, особенно, ценностно-ориентационных особенностей студента. На основе анализа экспериментальных данных показано, что между ценностными ориентациями и эффективностью процесса обучения для студентов различных возрастных групп существуют взаимообусловленные связи.

STUDENT'S PERSONAL VALUE SYSTEM & EDUCATION EFFICIENCY

МАРИНЕ СААКЯН

*Yerevan State University, Lecturer of the Chair of Theory and History of Psychology,
Candidate of Psychological Sciences*

SHUSHANNA GRIGORYAN

*International Scientific-Educational
Center of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia,
Master student*

The article refers to the psychological problems in education, particularly, psychological analysis of personality and, especially, value-oriented features of the student. Based on the analysis of experimental data, it is proved that there are mutually conditional links between value orientations and efficiency of the learning process for students of various age groups.